

Denna artikel har publicerats i Församlingslyktan/ Houtskärs kapellförsamlings tidning 3/2018

PRÄSTGÅRDARNA SOM EN DEL AV EN FÖRÄNDERLIG VÄRLD, DEL I

För er som läser Församlingslyktan regelbundet torde det finnas kvar i minnet att jag har i ett antal artiklar presenterat situationen för prästgårdarna i Borgå stift via en prosterivis genomgång.¹ Jag avslutade i senaste nummer av Församlingslyktan med situationen i Ålands prosteri. Till den delen kommer det ännu att komma en kompletterande artikel lite senare, med uppdaterade uppgifter för Ålands del, i och med att det har skett rätt mycket där i form av byte av kyrkoherdar under de senaste åren och följaktligen också vad gäller boendet för dem.²

Den artikel som ni nu har framför er är del I en tvådelad artikelserie och handlar om hur situationen för prästgårdarna har förändrats under den tid som prästgårdar har byggts. Det är en tidsperiod som omspannar cirka 800 år. Första delen av denna period var Finland en del av konungariket Sverige, så en period under ryskt styre och sen som ett självständigt land. Jag tar i denna första del ett jättekliv tillbaka till 1200-talet och vandrar med synnerligen breda penseldrag framåt till omkring år 1990. I den andra delen av artikelserien behandlar hur det var ställt med prästgårdarna från 1990-talet och fram till våra dagar. Artikelserien baserar sig i huvudsak på min doktorsavhandling och som underlag utgör således material från min forskning kring prästgårdar under de senaste åren.³

För att belysa förändringen för prästgårdarna genom århundradena är det möjligt att använda begreppet paradig för att samtidigt redogöra för prästgårdarnas betydelse och förvaltning samt för resonemanget kring dem. Vad är då ett paradig? Jag ska inledningsvis redogöra för det begreppet och jag kommer också att använda mig av begreppet i del II i denna artikelserie. Ordet *paradigm* är ett grekiskt låneord i engelskan som betyder *exempel* eller *modell*.⁴ Thomas Kuhn avsåg att begreppet paradig syftade på de landvinningar som ett vetenskapssamfund

---

¹ Församlingslyktan och i numren: 3/2015, 3/2016, 4/2016, 1/2017, 2/2017, 3/2017, 4/2017, 1/2018, 2/2018.

² Församlingslyktan 2/2018.

³ Se Backström 2018B. *Prästgårdens ekonomi, kultur och teologi*.

⁴ Kjørup 2009, 97.

tillämpar för en viss tid i sitt arbete.⁵ Norman K. Denzin och Yvonna S. Lincoln definierar ett paradigm som grundläggande uppsättningar av övertygelser som styr och vägleder vid olika typer av åtgärder.⁶ Begreppet modell förknippas med ett sätt att tänka, ett mönster som man utgår ifrån och som är allmänt accepterat, åtminstone för en viss tid.⁷ Det accepterade tillvägagångssättet (samfundets paradigm) behövs som stöd för att det ska vara möjligt att rättfärdiggöra vissa beslut utan att det är nödvändigt att i alla lägen motivera varför man gör på ett visst sätt. Inom vetenskapen medför ett ikraftvarande paradigm att ett visst resonemang, tillvägagångssätt eller en viss beslutsfattandemodell är allmänt accepterad. Däremot väcker ett avvikande sätt motstånd i vetenskapssamfundet.⁸ Paradigm av olika slag existerar i princip överallt i samhället, inte endast i vetenskapssamfundet. Till exempel i ett företag kan ett paradigm vara hurudan ledarskapsfilosofi som tillämpas vid organiseringen av det dagliga arbetet.⁹

Prästgårdarnas roll och betydelse kan ur argumentationssynvinkel med hjälp av paradigm begreppet sättas i kronologisk belysning, och jag benämner dem i detta fall för tidsparadigm. För varje paradigm har jag också gett ett begränsat antal exempel på använda lösningsmodeller kring församlingens prästgård. Jag har i denna artikel indelat förändringen i två avgränsade tidsparadigm som var och ett bär på ett karaktäristiskt resonemang. I den följande artikeln i denna serie presenterar jag ytterligare två tidsparadigm. Jag går inte in i argumenteringen i detalj utan visar endast på vilka trender som var gällande och vad som var karaktäristiskt för tidsperioden. Den första perioden går ända tillbaka till tiden för prästgårdsinstitutionens uppbyggnad och har på det sättet koppling till landskapslagarna och den grundläggande lagstiftningen kring prästgårdarna.¹⁰ Här bör också noteras att jag tar i huvudsak utgångspunkt i Borgå stift och resonemanget och förändringarna kring prästgårdarna där.¹¹ Tidsparadigmerna

---

⁵ Kuhn 1979, 11; Se också Polkinghorne 1998, 11, 19 och Kjörup 2009, 94.

⁶ Denzin & Lincoln 2005C, 183.

⁷ Noreen & Warberg 1944, 250. Jämför begreppet *paradigmatisera, undervisa genom att uppställa mönster*; Kuhn 1979, 31.

⁸ Alvesson 2014, 28. Det kan förutom motstånd också vara fråga om en så kallad paradigmatisering (inkommensurabilitet (oförenlighet)). Det visar bland annat på svårigheten med att kunna kommunicera mellan olika paradigm. Vad som avses är att trots att det finns en ambition om att kunna tolka och förstå olika perspektiv så har bland annat det källmaterial man använder sig av vid tolkningen i sig en laddning och innehåller paradigmatisering antaganden.

⁹ Backström 2018B, 22; Backström 2018D (artikel om ledarskap i förändring, under arbete).

¹⁰ Backström 2018B, 92–106.

¹¹ Borgå stift fanns förvisso inte under de första århundradena under denna tidsperiod men däremot nog i slutskedet av perioden.

ger också upphov till ett antal frågor: Är argumenteringen inom ett givet paradigms deterministiskt? Eller är det ett organiserat kaos? Eller är beslutsfattandet slumpmässigt?¹²

Stabilitetens tid (*stabilire*), från omkring 1200-talet till 1970-talet.

- Prästgården var utgångspunkt för verksamheten i socknen och sedermera i församlingen. Ibruktage av kyrkan och att det fanns ett boställe för den tillträdande prästen var intimt sammanknutna med varandra. Prästbostället med åkermark och nötboskap utgjorde en del av prästens och prästfamiljens försörjning. Prästgårdens vara eller icke vara ifrågasattes inte utan den var en integrerad del av församlingen.¹³ Det byggdes delvis också nya prästgårdar som ersatte prästgårdar som rivits eller genom att man flyttade prästgården till en ny plats närmare kyrkan. Till exempel i Dragsfjärd byggdes ny prästgård för kyrkoherden närmare kyrkan på 1950-talet och den tidigare prästgården såldes. Ett annat exempel och resonemang kring detta var den långt utdragna processen kring kaplansgården i Kyrkslätt. Ett flertal utredningar kring användningsmöjligheter i församlingens verksamhet resulterade det i att prästgården revs i slutet av 1960-talet. Efter många förhandlingsomgångar såldes boställets åkermark till kommunen. Ytterligare ett exempel är byggandet av en ny prästgård för kyrkoherden i Liljendal efter att den tidigare prästgården hade rivits. Ett exempel som visar på variationsbredden i fråga om beslutsfattande i slutskedet av det aktuella tidsparadigmet utgörs av försäljningen av kyrkoherdebostället i Sjundeå 1975.¹⁴
- Inom detta tidsparadigm är argumenteringen deterministisk ur den synvinkeln att prästgården behövdes och det fanns förståelse för att det skulle vara så. Prästgårdarna som institution uppbyggdes under denna tidsperiod. Prästgården och dess funktioner hade sin givna plats i samhället. Endast i ett fåtal fall avyttrades församlingens prästgård och om så gjordes byggdes i vissa fall en ny prästgård som ersatte den föregående.¹⁵

---

¹² Se Backström 2018B.

¹³ Backström 2018B, 92–106.

¹⁴ Backström 2018B, 404–405.

¹⁵ Backström 2018B, 405.

Ifrågasättandets tid (*in dubitationem vocare*), från 1970-talet till omkring 1990.

- Under denna tidsperiod fungerade prästgården ännu till en del som bas för församlingens verksamhet. Prästgården användes också i stor utsträckning som bostad för prästfamiljen. Under denna period byggdes ett rätt stort antal församlingshem och en del församlingshem sanerades och tillbyggdes. Församlingshemmen förändrade prästgårdarnas användning i församlingens verksamhet och kanslifunktionerna överflyttades i en del fall till församlingshemmet. Till exempel i Kyrkslätt byggdes ett församlingshem för svenska och finska församlingens behov vid ingången till 1970-talet. Det fanns under denna tidsperiod exempel på kyrkoherdar som ogärna bosatte sig i församlingens prästgård vid inledandet av arbetet i församlingen. Till exempel i Nykarleby församling startade diskussionen kring prästgårdens fortsatta roll och uppgift i församlingen i början av 1980-talet i samband med att församlingen fick en ny kyrkoherde. Efter en rätt långdragen process med försäljning i två omgångar såldes prästgården 1990. Under detta tidsparadigm sökte en del kyrkoherdar och kaplaner befrielse från boendeplikt i församlingens prästgård.¹⁶
- Under tidsperioden är argumenteringen deterministisk sålunda att man sökte efter ekonomiska argument och behovsargument i resonemanget för att kunna erhålla ett beslut om avyttrande av prästgården. Slumpmässighet framträder också till en del i och med att prästgårdens fortsatta användning och beslutsfattandet kring det blev starkt knutet till den tjänsteinnehavare som inledde arbetet i församlingen och de behov som den aktuella prästfamiljen familjen hade. Under periodens första del fanns det ännu en linje i stiftet att boendeplikten bör hållas kvar, men detta förändrades mot slutet av tidsperioden.¹⁷

När vi ser tillbaka på denna schematiska och kortfattade översikt blir det klart att för att en prästgård ska kunna fortleva så bör det finnas ett uttalat behov, prästgården ska vara i användning på ett lämpligt sätt. Hur denna användning gestaltar sig kan vara olika, och hur prästgården används är lika många som det finns församlingar och prästgårdar. Dessutom bör

---

¹⁶ Backström 2018B, 406.

¹⁷ Backström 2018B, 407.

det finnas förståelse för prästgården och dess roll som en del av det byggda kulturlandskapet.
Detta återkommer jag till i den följande artikeln.

Harry Sanfrid Backström, kyrkoherde i Väståbolands svenska församling